

Särskild arkeologisk utredning i Klissbacken, Sörnacksta, Sundsvall

Fastigheten Böle 1:1, RAÄ 100-103, Sundsvalls socken,
Sundsvalls kommun, Västernorrlands län
Medelpad

Rapport 2008:29
Maria Lindeberg

Bild framsida:

Schakt nr 17 och stenåldersytan på platån norr om tennisbanan, sett från öster

Murberget
Länsmuseet Västernorrland
Box 34
871 21 Härnösand
www.murberget.se

Rapport 2008:29
Kulturmiljöavdelningen
Maria Lindeberg

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning.....	6
Syfte och metod	7
Områdesbeskrivning	7
Historiska kartor – medeltida bebyggelse?	9
Redovisning av arbetet	10
Husgrunder, röjningsrösen och spisröse	10
RAÄ 102	10
RAÄ 103	12
Stenpackning/sotfärgning i anslutning till gårdstomten RAÄ 102	13
Stenålder.....	13
RAÄ 100-101	13
Fyndbilder	15
Resultat	17
Tekniska och administrativa uppgifter	18
Referenser	18
Bilagor	19
1. Plan över utredningsområdet	21
2. Kartor	22
3. Fyndlista.....	26
4. Landhöjningskurvor	27

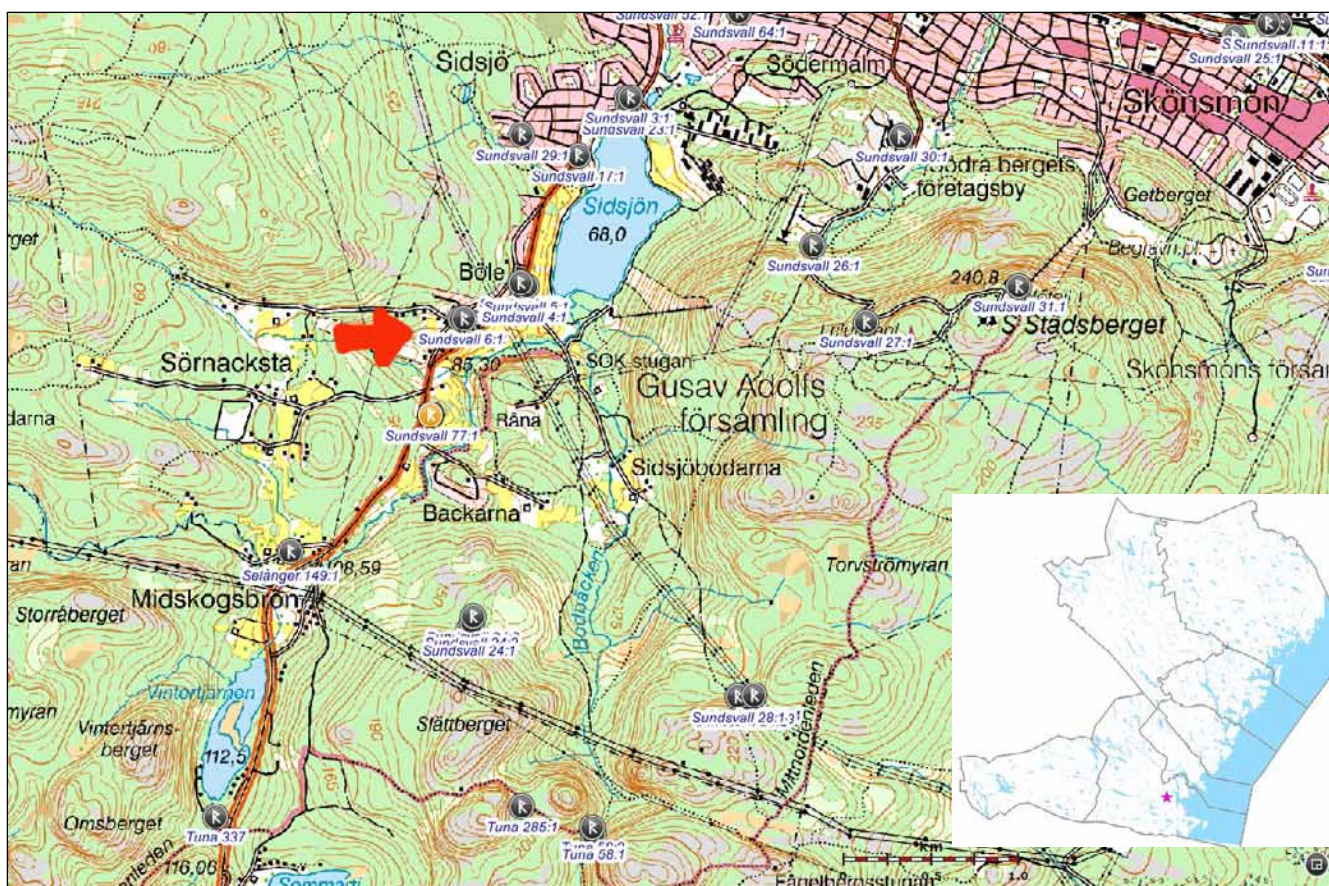

Fig. 1. Översiktskarta med utredningsområdet markerat med röd pil och fornlämningar i närområdet efter FMIS (Fornminnesregistret). Infällda bilden visar utredningsområdet markerat på karta över Västernorrlands län.

Sammanfattning

Efter utredningen kan det konstateras att inom utredningsområdet finns ett boplat- eller aktivitetsområde, från troligtvis äldre stenålder/ mesolitisk tid. En kärna och avslag av hälleflinta, avslag av flinta och kvarts samt skörbränd sten och ett bränt ben hittades inom två delområden (RAÄ 100-101), som båda ligger på ca 97 m ö h. Två avslag av flinta har tidigare också hittats i bäcken intill och direkt väster om utredningsområdet av Alva Söderström, Böle. Platsen var då den användes förmodligen strandbunden och jämför man med landhöjningskurvorna ger det en preliminär datering till ca 5000 f Kr. Det finns också husgrunder, ett spismursröse och röjningsrösen inom området. Platsen för två av husgrunderna finns markerad som *Lilla Böhle* på 1698 års karta. 100 år senare finns inte längre den gården på karta. Husgrunderna har antagits höra till den gården och har registrerats som RAÄ 102 (by/gårdstomt). Röjningsröset i områdets NV del har registrerats som RAÄ 103 (övrig kulturhistorisk lämning).

Inledning

Murberget Läns museet Västernorrland har på uppdrag av Sundsvalls kommun, stadsbyggnadskontoret, utfört en arkeologisk utredning i Klissbacken, Sidsjön, Sundsvalls kommun. Anledningen till utredningen var en planerad nybyggnation av ett villaområde inom fastigheten Böle 1:1. Området kring Sidsjön är rikt på fornlämningar, främst gravar från järnålder. Det aktuella exploateringsområdet hade inte några registrerade fornlämningar sedan tidigare, men ligger som närmast ca 50 meter från RAÄ 6 (gravhögar).

Erfarenhetsmässigt vet vi att gravarna låg i direkt anslutning till järnåldersgården. Jordmånen (sand), topografin och höjden över havet indikerade även att det kunde vara ett bra stenåldersläge.

Syfte och metod

Utredningen genomfördes med syftet att se om det fanns fornlämningar inom området. Metoden som användes var att med hjälp av grävmaskin ta upp schakt som grävdes skiktvis ned till steril mark. Schakten rensades med fyllhammare och skärslev. På grund av att schakten lades igen direkt (enligt önskemål från uppdragsgivaren) och att det kom snö är schakten inprickade på karta med GPS. Husgrunderna, spismursröset och schakt nr 8 med stenpackningen, är inmätta med totalstation. Arbetet fotodokumenterades med digital kamera.

Områdesbeskrivning

Utredningsområdet utgörs idag delvis av tät bebyggelse och friluftsområden som gränsar till landsbygd. Jordmånen är sand och bitvis även grus och morän. Större delen av utredningsområdet har varit plöjt och uppodlat. Området ligger i en dalgång med Sidsjön kvar som en rest av vad som för ca 7000 år sedan var en havsvik (se karta nedan). Fyndplatsen är exponerad mot söder och bör ha haft ett bra läge i viken delvis skyddad av bergen mot kalla vindar.

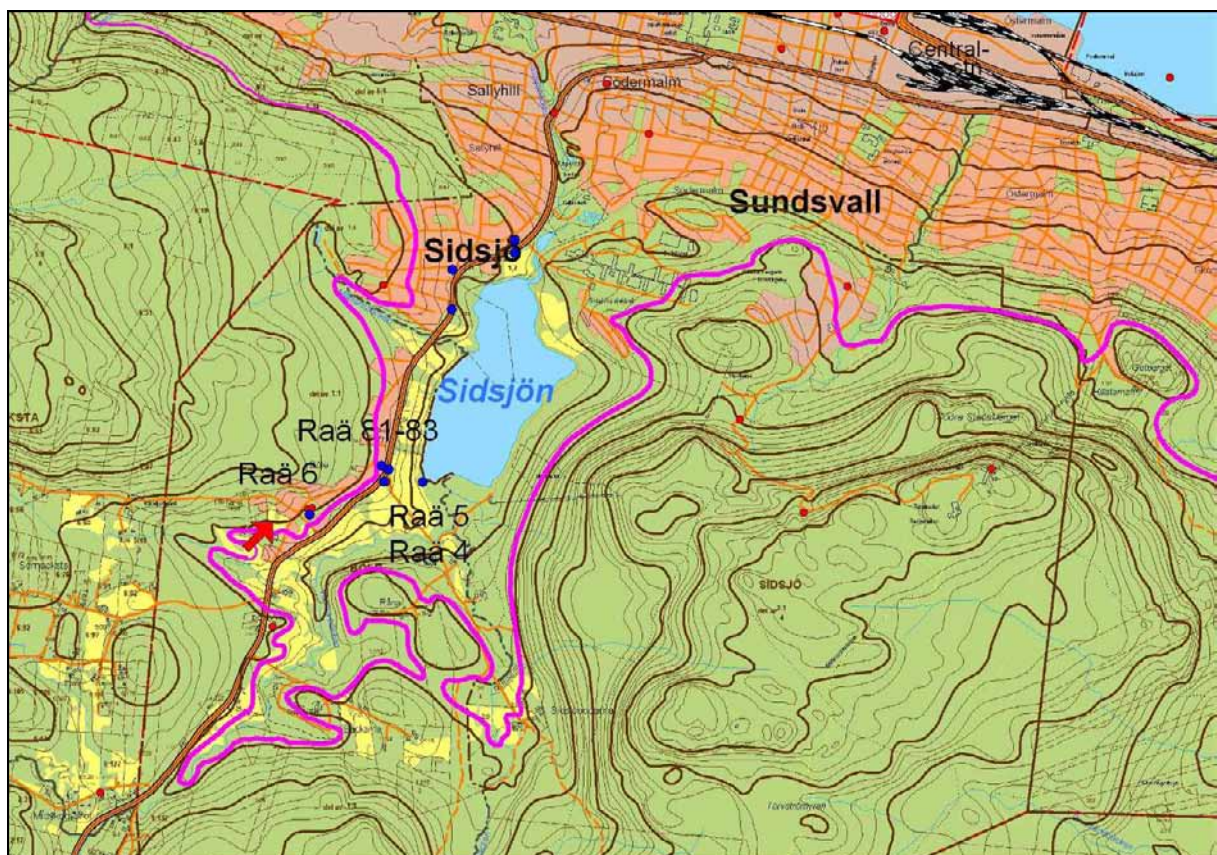

Fig. 2. Karta med 95 m ö h markerat med rosa. Kurvan visar ungefär hur strandlinjen sett ut för ca 7000 år sedan. Utredningsområdet visas med röd pil. Röda prickar visar fornlämningar, blå prickar visar undersökta platser enligt ADIN (Arkeologisk Databas i Norrland).

Fig. 3. Vy mot Sidsjön och skidbacken, sett från den sydöstra delen av utredningsområdet (korsningen Klissvägen/Sidsjövägen). Schakt nr 2 på bilden.

Området kring Sidsjön är rikt på fornlämningar främst från järnålder (se även översigtskarta sidan 3). Gravar är den vanligaste kategorin av lämningar. Även fångstgropar finns representerade, de kan ha dateringar mellan stenålder till historisk tid. När det gäller lösfynd har två spadformiga ämnesjärn hittats endast ca 500 m söder om utredningsområdet och under bygget av sjukhuset vid Sidsjön 1939 påträffades 15 ämnesjärn. Delar av Sidsjöområdet hör ihop med Högomsområdet som i en artikel av Peter Persson (2008, under publikation) har pekats ut som ett av järnålderns högstatusområden i länet.

Flera arkeologiska undersökningar är gjorda i området kring Sidsjön, bl a RAÄ 5 (grav) som ligger ca 400-500 meter NÖ om utredningsområdet. De äldsta undersökningarna av gravar gjordes av Adlertz i slutet av 1800-talet (George 2005).

Den närmsta kända stenålderslokalen (RAÄ 337 i Tuna socken) återfinns strax söder om Vintertjärnen, ca tre kilometer från utredningsområdet. Lokalen undersöktes av Länsmuseum Västernorrland år 2005 och har tolkats som en mesolitisk jakt-/fångststation (Holmqvist 2005). I övrigt har i området Sallyhill-Södermalm hittats en tjocknackig flintyxa och en skafthålsyxa av grönsten (FMIS). Båda formerna hör till yngre stenålder. Med den bakgrunden kan fynden vid Klissvägen sägas vara unika och väsentligt öka kunskapen om mesolitisk tid i kustbandet. S k höghöjdsboplatser finns också längs Ångermanlandskusten, där två lokaler undersöktes i samband med byggande av Ådalsbanan (Lindeberg 2005).

Husgrunderna som påträffades i hörnet Bölevägen/Klissvägen har belägg från en 1600-tals karta och bedöms som fornlämning. Platsen finns markerad som *Lilla Böhle* på den Geometriska kartan från år 1698. 100 år senare, på 1797 års karta finns inte gården längre med på kartan. Eventuellt finns ett spismursröse på den norra sidan av Bölevägen. Det kan i så fall höra till gården.

The map is a detailed cadastral survey of the Lilla Bole estate. It features several large land parcels, some of which are shaded in light green or light brown. The parcels are labeled with numbers, likely indicating their size or value. The names of the landowners or the parcels themselves are written in a historical script. A red arrow points to a specific parcel labeled 'Lilla Bole enstille ägor'. The map is surrounded by a border with the text 'Lillmarf Gården rundt omkring.' (Lillmarf Garden all around).

9

Redovisning av arbetet

Totalt grävdes 32 schakt med grävmaskin jämnt fördelade över området. Sammanlagt grävdes ca 800 m², d v s ca 4 % av utredningsområdets yta (drygt 18 000 m²). Rösen och husgrunder inom området har gått att se utan grävinsats. Schakt har dragits intill, men inte genom dessa anläggningar.

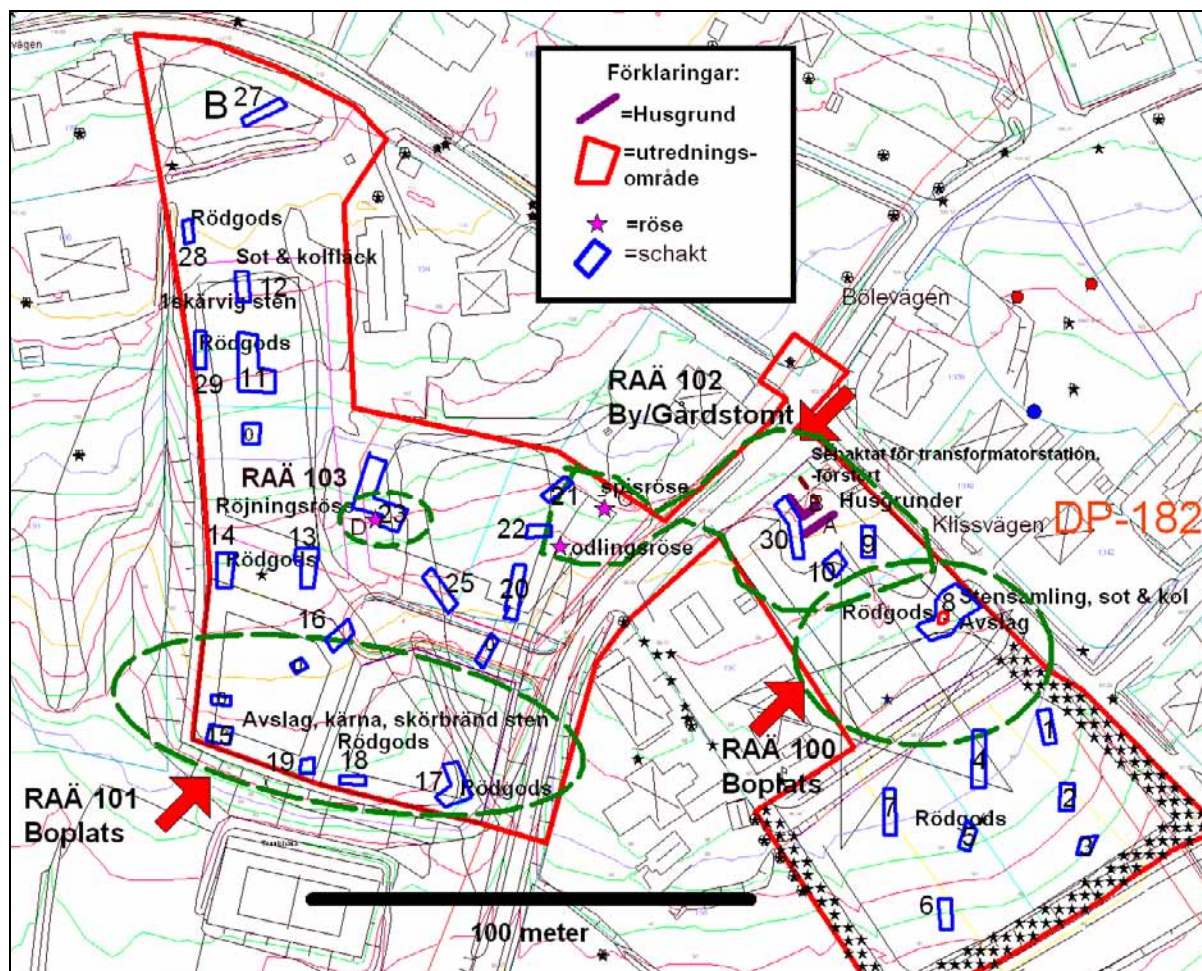

Fig. 6. Utredningsområdet med numrerade schakt, fynd och fornlämningsnummer.

Husgrunder, röningsrösen och spisröse

RAÄ 102

Intill schakt 30 finns två husgrunder med syllstenar (A och B). Båda har otydlig begränsning och den norra husgrunden är störd av tidigare markarbeten. Den södra av husgrunderna (A), (fig. 6b och fig. 7) är ca 8 m lång (NÖ-SV) och den norra husgrunden (B) är ca 5,6 x 4 m (NV-SÖ) med förstörd del i öster. Genom kartstudier finns belägg för en 1600-talsgård, *Lilla Böhle*, i området kring husgrunderna vid schakt nr 30.

Nordväst om Bölevägen finns ett ev. spismursröse (C), (fig. 6b och fig. 8) som kan höra till den fasen av bebyggelsen. Det är ca 2 meter i diameter och består av 0,4-0,8 meter stora stenblock. Söder och sydöst om röset finns en terrassliknande kant och norr om röset finns eventuellt rester av grundstenar.

I södra delen av schakt 30 påträffades en bit slagg som som vid okulär besiktning ser ut att vara reduceringsslagg, vilket är mycket intressant i och med fynden av ämnesjärn i närområdet. Det fanns också en hel del järnskrot, glas och tegel och stenkol. I norra delen av schaktet var massor påförda intill den norra husgrunden, som också delvis var förstörd av schaktning vid en transformatorstation som är placerad mellan husgrunden och vägen.

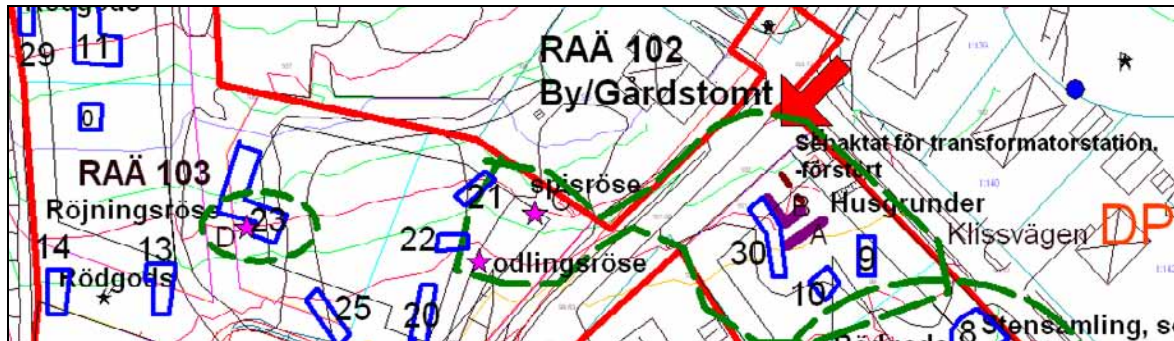

Fig. 6b. RAÄ 102: By/gårdstomt med husgrunder

Fig. 7. Den södra husgrunden (A) intill schakt nr 30.

Fig. 8. Eventuellt spismursröse (C). S-SÖ om röset finns en terrassliknande kant och N-NV finns stenar som kan utgöra resterna av en vägglinje.

RAÄ 103

Schakt nr 23 var sandigt i väster och i östra delen sten och morän. En kniv och en bit förslagat material påträffades, i övrigt enstaka glas och porslin av sentida karaktär. I östra delen fanns en sotfärgning, ca 1 m stor. Intill schaktet finns ett röjningsröse, D (se fig. 9 och fig. 6b). Det är ca 3 m i diameter och bestående av 0,1-0,5 m stora stenar och med vällagd kant i norr och öster. Västerut från röset finns en terrassliknande kant med stenblock (odlingshak?), i södra delen av denna finns mindre plocksten.

Fig. 9. Röse D (RAÄ 103) intill schakt 23. Från röset och mot vagnen går en terrassliknande stensatt kant (odlingshak?).

Stenpackning/sotfärgning i anslutning till gårdstomten RAÄ 102

I schakt nr 8 fanns närmast vägen påfört material av sand, grus och mindre block. Under detta påträffades en stenpackning med sot och kol (fig. 10). Ett större block, ca 0,8 x 0,5 m stort lyftes i norra kanten för att möjligen kunna avgöra om det var en grav. Även under blocket fanns ett sotigt lager. Inga fynd påträffades som kunde bidra till tolkningen av anläggningen. En profil rensades fram (se fig. 10), som visar att stenarna ingår i en konstruktion. En framrensning av hela stenpackningen och en undersökning krävs för att klargöra vilken typ av anläggning det är. I schaktet under de påförda massorna påträffades också slaget stenmaterial av bergart och kvarts samt en skärva av glaserat rödgods med dekor. Även spritt inom hela utredningsområdet förekom (sparsamt) fynd av yngre rödgods. Endast ett fåtal skärvor hade glasyr eller andra detaljer som kan användas för identifiering, övriga har inte tillvaratagits.

Fig. 10. Stensamlingen, sot och kol i schakt nr 8. Ett stenblock låg över sotlagret på bilden.

Stenålder

RAÄ 100-101

Stenåldersmaterial påträffades inom två delområden, RAÄ 100 och 101.

I schakten 15-19 (RAÄ 101, se fig. 11) på platån norr om tennisbanan påträffades avslag av hälleflinta/bergart, flinta, och kvarts och en kärna av hälleflinta/bergart. Ett par brända ben och enstaka skörbrända stenar hittades också. Typen av kärna är plattform som slagits med städteknik. Valet av stenmaterial tillsammans med höjden över havet ger en preliminär datering till ca 5000 f. Kr. Inga anläggningar påträffades, men i flera av schakten fanns mer eller mindre tydliga sotfärgningar. Området är odlat och plöjt, i vissa schakt var det upp till en halvmeter djupt. Fläckvis finns blekjord under ploglagret.

I schakt 8 (RAÄ 100, se fig. 11) som ligger på samma nivå som RAÄ 101, hittades avslag av bergart, kvarts och enstaka skärvig stenar.

I den norra delen av utredningsområdet, i schakten 28 och 29 (fig. 12) fanns en skärvig sten, två små brända ben och rödgods. I schakt nr 12 fanns en överlagrad sot- och kolfläck, ca 0,1x0,5 m stor (fig. 12-13). Sotfärgningen hade oregelbunden form och inga fynd påträffades i schaktet.

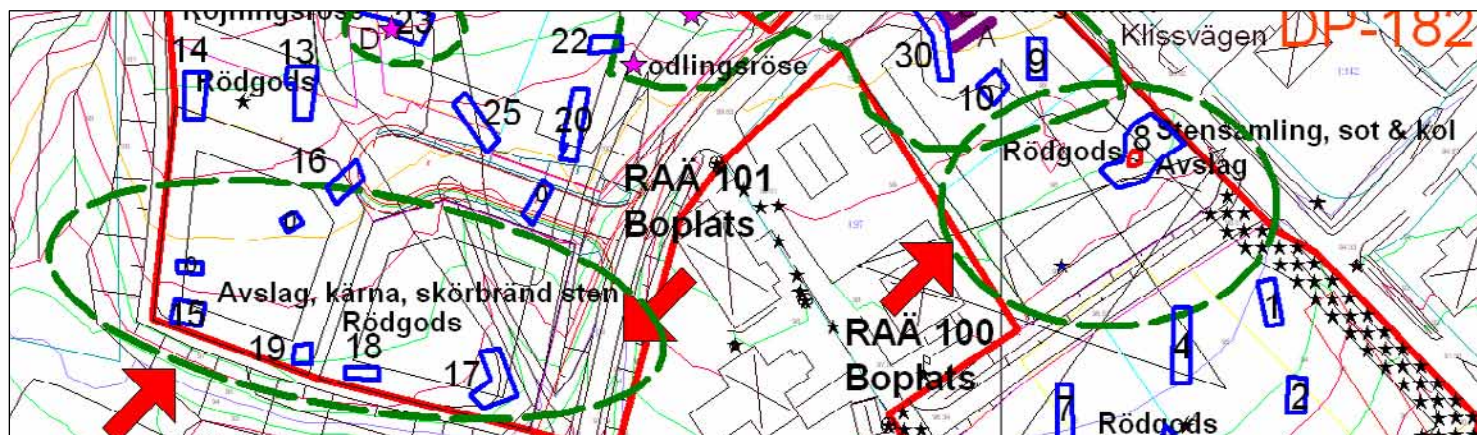

Fig. 11. Stenåldersytorna på platån ovan tennisbanan och intill Klissvägen, RAÄ 100-101.

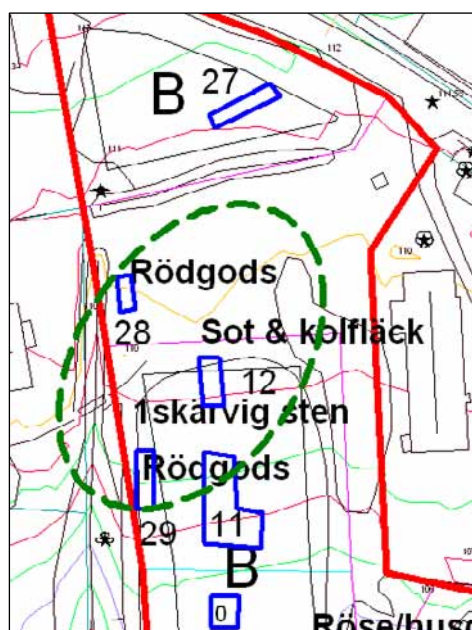

Fig. 12. Den norra delen av utredningsområdet.

Fig. 13. Sot- och kolfärgningen i schakt nr 12.

Fyndbilder

Fig. 14. Hälleflinta, kvarts och flinta från schakt 17

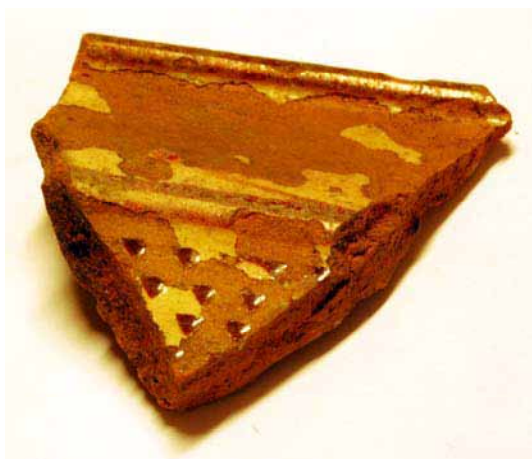
Fig. 15. Kärnan från schakt 17

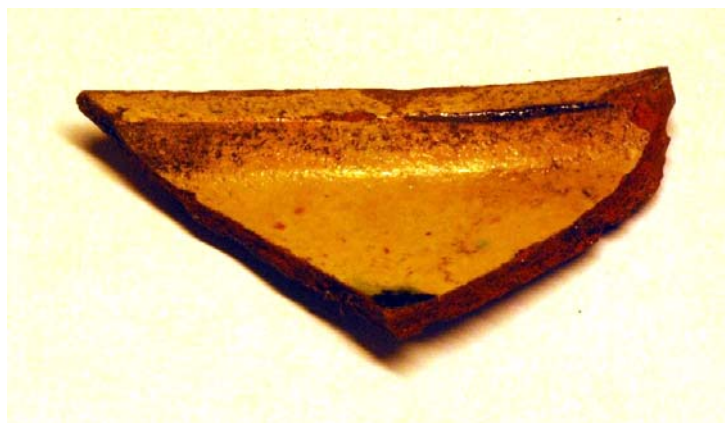
Fig. 16. Avslagen från schakt 8

*Fig. 17.
Flintan som hittats av Alva
Söderström, Böle
i bäcken intill
utredningsområdet.*

*Fig. 18. Rödgoods från schakt 8.
Mynningsbiten från ett fat,
glasyren har delvis spjälkats av.
Storlek ca 5 cm.*

*Fig. 19. Vitglaserat rödgods med
grön dekor, från schakt 29.
Mynningsbit 6,5x3,5 cm stor*

*Fig. 20. Rödgoods med
kopparklasyr och
blåglaserad keramik med vit
glasyr på insidan.
3-4x2,5 cm stora.
Från schakt 4.*

Resultat

Utredningen visar att inom området finns en mesolitisk boplats (RAÄ 100-101) och en gård från 1600-talet (RAÄ 102). Stenåldersboplatsen är om den varit strandbunden ca 7000 år gammal. Stenåldersmaterialet har påträffats inom två ytor med ca 100 meters avstånd och på samma nivå över havet (ca 96-97 m). Fynden består av en kärna av hälleflinta och slaget material av hälleflinta, bergart och kvarts, samt flinta och ett fåtal brända ben. Skörbränd sten påträffades sparsamt. I den norra delen av utredningsområdet (108-110 m ö h) fanns ett par små brända ben, en skärvig sten och en överlagrad sotfärgning. Det området bedöms ändå som tveksamt boplatsläge eftersom inget fyndmaterial påträffades.

Kartstudier har visat att gården *Lilla Böhle* låg i området i slutet av 1600-talet. Under senare delen av 1700-talet finns inte gården längre på kartorna. På platsen finns stensatta husgrunder (A och B). På platsen gjordes fynd av glaserat rödgods av 16-1700-talskaraktär och av reduktionsslagg (slagg från järnframställning). Lämningarna (RAÄ 102) utgör troligen resterna av en gård som övergivits under 1700-talet. Även spismursröset C kan höra till den fasen av bebyggelsen. Röse D (RAÄ 103) tolkas som röjningsröse.

I anslutning till gårdsplatsens södra delar påträffades en stenpackning med kraftig sotinblandning. Murberget bedömer anläggningen som del av en fornlämning. I schaktet med stenpackningen påträffades även stenåldersmaterial.

Utbredningen av de påträffade lämningarna RAÄ 100-101 (stenåldersboplats) och RAÄ 102 (gårdsläge), se bilaga 1, är inte fastställd. För att klargöra lämningarnas utbredning, art och karaktär krävs en förundersökning.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsmuseets dnr: 2008/294

Län: Västernorrland

Landskap: Medelpad

Kommun: Sundsvall

Socken: Sundsvall

Fastighet: Böle 1:1

Fornlämning: RAÄ 100-103

Kartblad: 17H3f

Belägenhet angivet i rikets nät RT90: X 6918210 Y1575093 – X 6918068 Y 1575318

Höjd över havet: 90 – 110 m ö h

Undersökningstid: 4-6/11 2008

Personal: Maria Lindeberg från Murberget Länsmuseet Västernorrland och
Lars-Ivar Sjölund med grävmaskin.

Rapportsammanställning: Maria Lindeberg, december 2008

Dokumentationsmaterial och fynd förvaras på Murberget Länsmuseet Västernorrland.

Referenser

Berglund, M. 2004. Holocene shore displacement and chronology in Ångermanland, eastern Sweden, the Scandinavian glacio-isostatic uplift centre. I: *Boreas* Volume 33, Number 1, March 2004, pp. 48-60(13). Taylor & Francis.

George, O. 2005. Kompletterande arkeologisk undersökning av fornlämning RAÄ 5 vid Böle, Sidsjön. Länsmuseet Västernorrland, Rapport 2005:3.

Holmqvist, M. 2005. Arkeologisk undersökning av en mesolitisk jakt-/fångststation. Länsmuseet Västernorrland, Rapport 2008:8.

Lindeberg, M. 2006a. Långmyran – Arkeologisk undersökning av en mesolitisk boplats och en härd från historisk tid i Säbrå socken. Länsmuseet Västernorrland, Rapport 2006:3.

Lindeberg, M. 2006b. Arkeologisk undersökning av en mesolitisk boplats vid Furusjön. Länsmuseet Västernorrland, Rapport 2006:4.

Lundqvist, J. 1987. Beskrivning till jordartskarta över Västernorrlands län och Fjällsjö k:n

Persson, P. 2008. Centralortsbildningar i Västernorrland under järnåldern. I: *Arkeologi i Norr*, Umeå Universitet – under tryckning.

Otryckta källor:

ADIN. *Arkeologisk Databas i Norr*. Upprättad av Per H Ramqvist år 1995; Arkeologiska utgrävningar i Norrland 1950-1995: en databas sammanfattande 1700 undersökningar. Uppdaterad för Västernorrlands län 2007 av Peter Persson, Murberget Länsmuseet Västernorrland.

FMIS. Fornminnesregistret, Riksantikvarieämbetet.

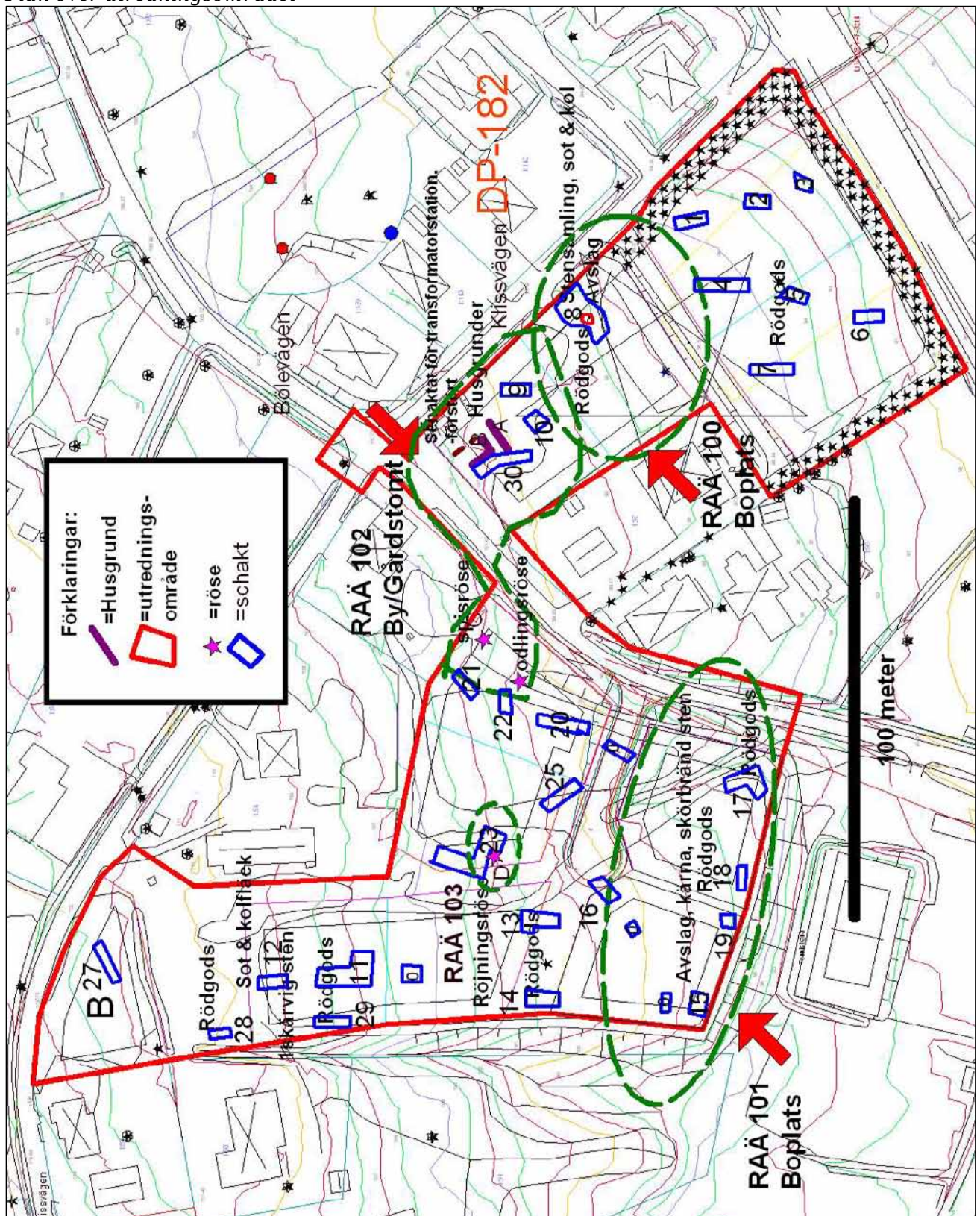
Historiska kartor från Lantmäteriet.

Muntlig källa: Alva Söderström, Böle

Bilagor

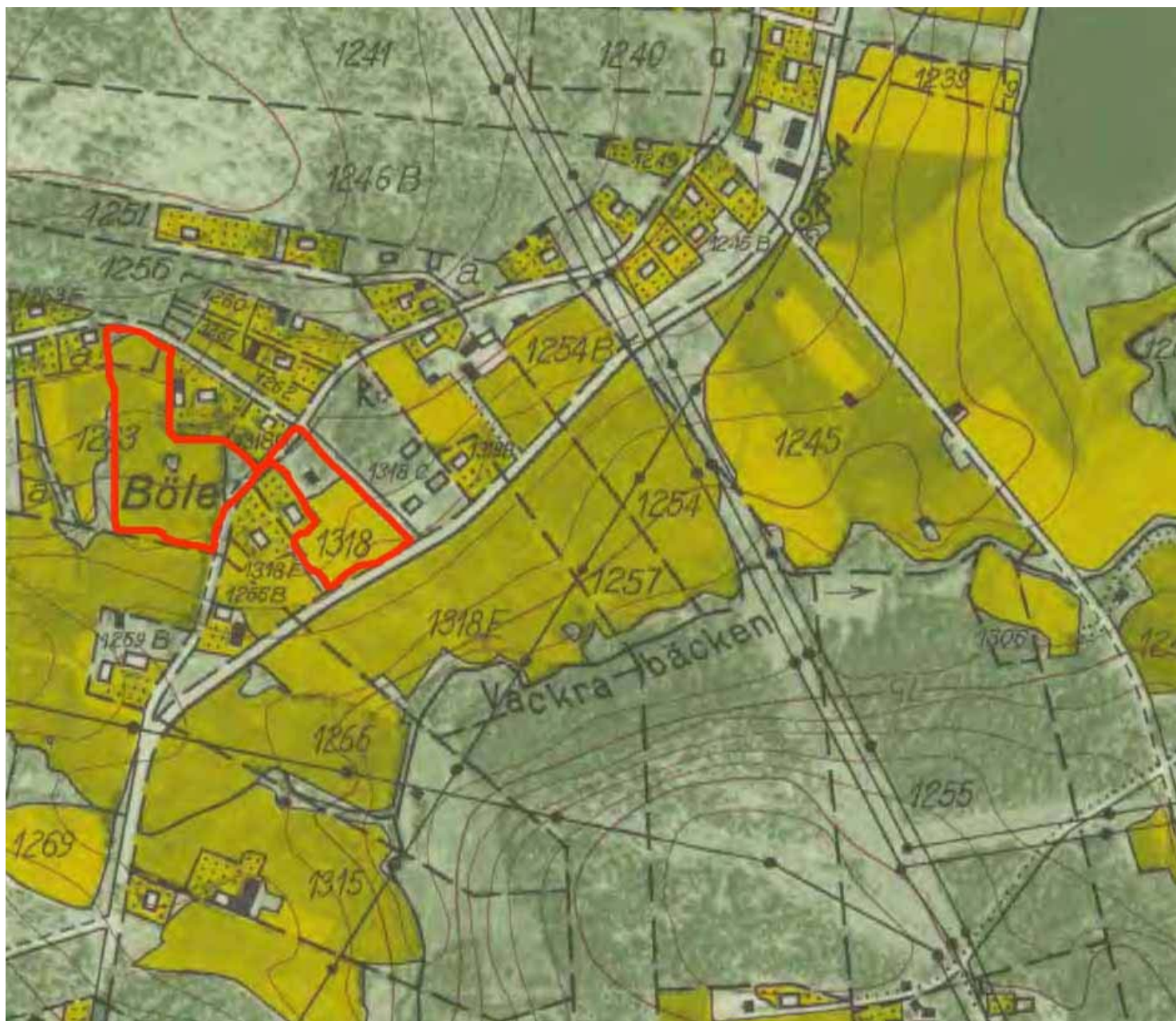
1. Plan över utredningsområdet
2. Kartor
3. Fyndlista
4. Landhöjningskurvor

Plan över utredningsområdet

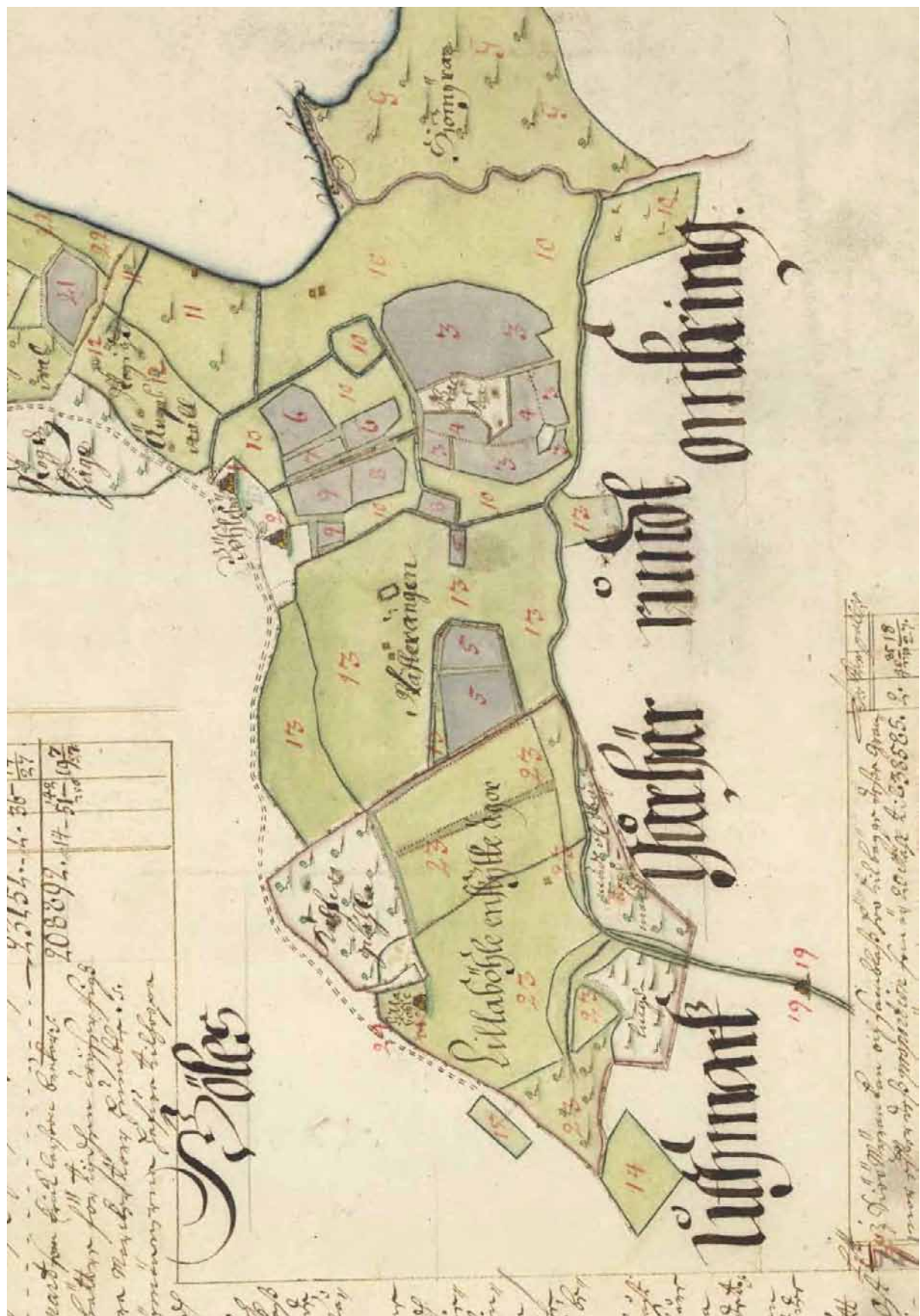

2. Kartor

Ekonomiska kartan från 1964. Utredningsområdet markerat med rött.

Urklipp av Geometriska kartan från 1698 som visar delar av utredningsområdet.

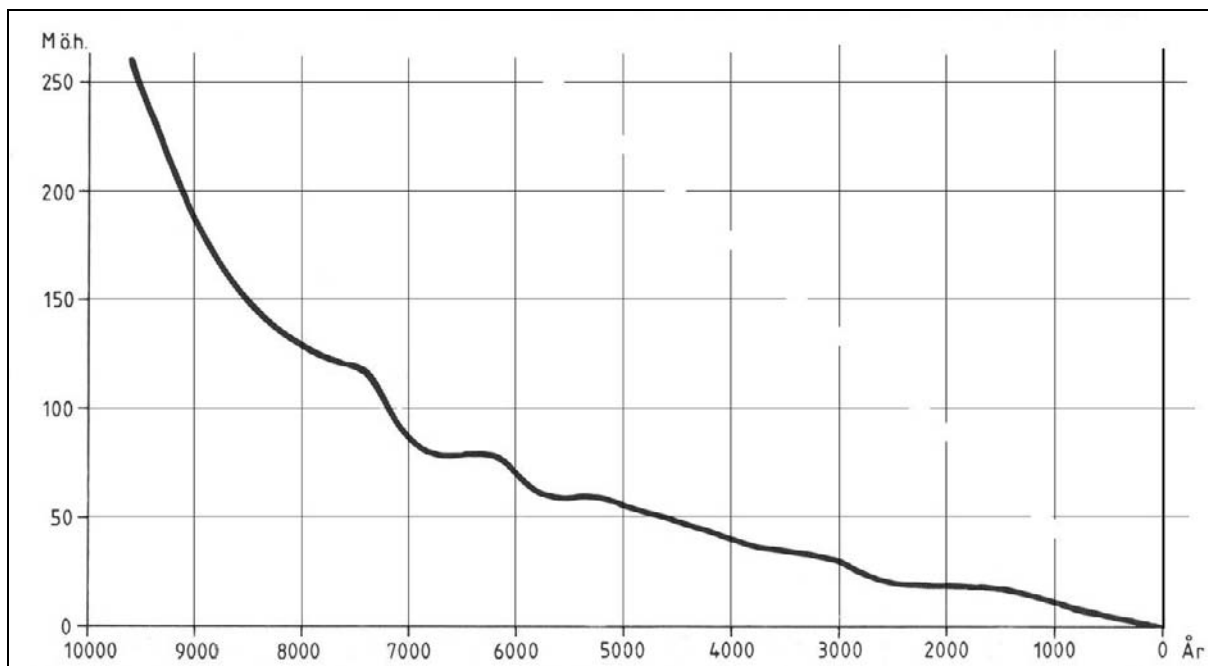
Urklipp ur 1797 års karta över Böhle skog

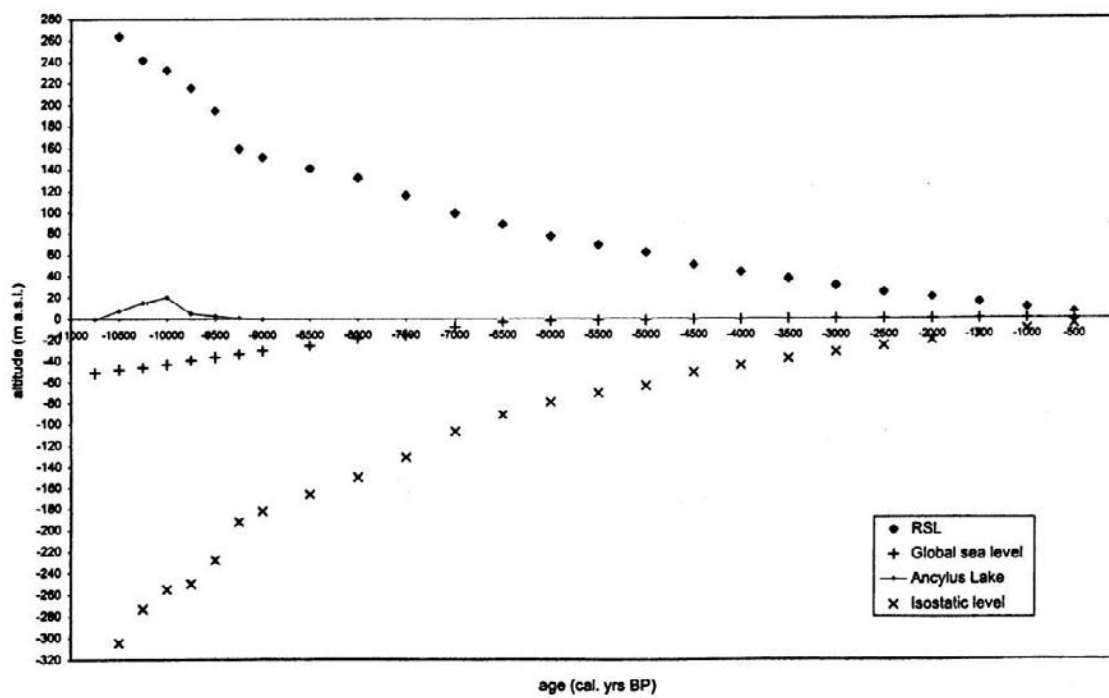
3. Fyndlista

Fynd nr	Föremål	Material	Antal	X	Y	Schakt nr	Kasserat
1	Kärna	Hälleflinta	1	6918075	1575157	17	
2	Avslag	Hälleflinta	2	6918075	1575157	17	
3	Avslag?	Kvarts	1	6918075	1575157	17	
4	Svallad, avslag?	Flinta	2	6918075	1575157	17	
5	Bränt ben/horn	Ben/horn	1	6918075	1575157	17	
6	Avslag, skrapa?	Bergart, kvarts	3	6918120	1575270	8	
7	Avslag	Bränd flinta	1	6918080	1575133	18	
8	Bränt ben	Ben	1	6918080	1575133	18	
9	Avslag	Flinta	2	6918101	1575088	bäckfåra	
10	Rödgods	Keramik, glaserad, dekor	1	6918120	1575270	8	
11	Rödgods	Keramik, oglaserad	2	6918075	1575157	17	
11b	Spik, snapsglas (fot)	Järn, glas	2	6918075	1575157	17	x
12	Rödgods, porslin	Keramik, glaserad, dekor	2	6918085	1575276	4	
13	Rödgods	Keramik, glaserad	1	6918179	1575099	29	
14	Brända ben	Ben	2	6918179	1575099	29	
15	Rödgods	Keramik, glaserad	1	6918038	1575123	19	
15b	Spik	Järn	1	6918038	1575123	19	x
15c	Glas	Glas	2	6918038	1575123	19	x
15d	Svallad brun flinta	Sten	1	6918038	1575123	19	x
16	Slagg	Reducerings-slagg	1	6918134	1575235	30	
16b	Stenkol?	Stenkol?	2	6918134	1575235	30	x
17	Sintrat/för-slaggat mtrl	?	3	6918141	1575142	23	x
17b	Kniv?	Järn	1	6918141	1575142	23	x
18	Skörbränd sten		1	6918090	1575103	15	x

4. Landhöjningskurvor

(Jan Lundqvist 1987)

(Mikael Berglund 2004)